Írta: Andrásfalvy Bertalan
2017. január 22. vasárnap, 11:36 - Módosítás: 2017. január 23. hétfő, 18:17

Biofília, az élő természettel való kapcsolat

A természeti környezet pusztulása, az ökológiai válság napjaink egyik legsúlyosabb problémája. A biodiverzitás, amit biológiai sokféleségnek, vagy még szebben és találóbban, életgazdagságnak fordíthatnánk magyarra, sérül, fogy. Napról napra, egyre több növény és állatfaj tűnik el a Földről. A biodiverzitásnak köszönhető az, hogy a sokmillió éves földtörténet során bekövetkezett kozmikus katasztrófák után is fennmaradt az élet bolygónkon. A biodiverzitás, vagyis „*a biológiai sokféleség egy másik, a piacon túli értékére utal a „biofília hipotézis."* [1] *E hipotézis szerint az emberi lények alapvetően olyan komplex emlősök, akik az őket körülvevő biológiai világban változásokat és új ingereket keresnek. A természethez és más fajokhoz fűződő rendszeres kapcsolat alapvető fontosságú az ember lelki egészségének és jóllétének szempontjából [...] a természet esztétikai értékének elismerése alighanem egyetemes jellemzője valamennyi emberi kultúrának. [...] A biológiai sokféleség alapvető, semmivel sem helyettesíthető eleme lehet az emberek pszichológiai jóllétének. Az élelemmel, a menedékkel, a szexualitással és a társas kapcsolatokkal együtt része lehet az élet élvezetéhez szükséges alapvető szükségletek hierarchiájának. [...] Ha a biofília hipotézise igaznak bizonyul, ez lehet majd a biodiverzitás megőrzése mellett a legerősebb érv az összes közül. A társadalmi konfliktusok legújabb elméletei a biodiverzitás egy újabb olyan értékére mutatnak rá, amelyet a piaci árak nem tükröznek.*
Dasgupta (1995)
[2]
számos tudományterület empirikus tanulmányai alapján egymást erősítő kapcsolatot talált a népességnövekedés, a szegénység és a helyi környezet pusztulása (beleértve a biodiverzitás csökkenését) között."
[3]

A biofilia szót életszeretetnek is fordíthatom. A szó jelentése így kitágul és még mélyebb értelmet nyer. A szeretet ugyanis nemcsak érzés, érzelem, hanem parancs is. Erre a szeretetre ugyanis nemcsak a szeretet tárgyának, hanem alanyának is szüksége van. Védenem kell az élő természetet, és valóban, minden kultúrának szüksége is volt arra, hogy szerethesse. Ezért ültetünk virágot, építünk parkot a városban, megyünk kirándulni vagy üdülni szép természeti környezetbe, de ezen túl a kapcsolat ennél többet jelent, mint esztétikai élvezetet. Kapcsolat, illetőleg e kapcsolat létrejöttének lehetőségét is biztosítania kell a társadalomnak, mégpedig nem csak a kiváltságos, szűkebb, tehetősebb rétegnek, hanem minden embernek. Elsősorban azoknak, akik éppen abból élnek, a természet ingyen vagy munkával kieszközölt ajándékaival. Éppen a magyar történelem szolgál erre szemléletes példát a XVII. században megkezdett vízrendezések következményeivel. A folyók szabályozása, hajóúttá való alakítása elsősorban a Bécsi Udvar érdekében állt, hogy a Bácska és Bánát gabonáját hajón lehessen felszállítani Nyugatra, az örökös tartományok és a piac ellátására. Ehhez kellett kiegyenesíteni, megrövidíteni, hajózhatóvá tenni a Tiszát, a Dunát és a Szávát. 1760-ra már elkészítette Krieger Sámuel azt a tervet, mely biztosította volna a Kolozsváron hajóba tett áru vízi útját a Szamosból a Marosba, a Marosból a Tiszába. A Tiszát a Dunával hosszú csatorna kötötte

volna össze, ez csak a XIX. századra épült meg. A Dunát a Balatonnal kötötte volna össze az a csatorna, ami szintén később meg is épült. Szerencsére a Balatont mégsem csapolták le, s nem lett csak egy keskeny csatornává, amit a tervek szerint a Zalán keresztül a Murával kötöttek volna össze. Azon pedig a megrakott uszály akár Grác piacán rakodhatott volna ki. Az óriási munkálatokhoz meg kellett szerezni a megyei törvényhatóságok beleegyezését a robot biztosítására. A földbirtokosok is szerettek volna részt venni a gabonakereskedelem hasznából, de ehhez nem volt elég a jobbágyoktól megszerzett gabonatized. Saját, majorsági földeken, cselédek bérmunkájával akarták megtermelni gabonájukat. A XVIII. század elején azonban a szántóknak alig 3-4 %-a volt majorsági, allodiális kezelésben. A földbirtokosoknak tehát földre volt szükségük. A jobbágytól nem vehették el a telki állományt képező szántót, azt a magyar törvények szigorúan védték. Csak birtokaiknak azon részén kereshettek maguknak területet, földet, melyek eddig földművelésre használhatatlanok voltak, és a jobbágyok közös használatában volt: az ártér a vizekkel és az erdők. Ezen a téren a nép tényleg szoros kapcsolatban volt az élő természettel. Itt találtak állataiknak téli és nyári legelőt, itt halásztak, főként áradások idején. Az erdőkben ezrével álltak az oltott gyümölcsfáik, de itt méhészkedtek, gyűjtögettek vadgyümölcsöt, madártojást, mindenféle házi mesterség nyersanyagát, gyékényt, nádat, sást, különböző célra alkalmas sokféle fát, vesszőt, és az ártér magaslatain kertészkedtek is. Mindez a jobbágytelek tartozékaként számon tartott, a község közös használatú területe volt.

A földesúr Mária Terézia úrbéri rendezési törvénye alapján meghatározhatta most, hogy egy jobbágytelek után hány hold erdő vagy ártér jár a faluközösségnek. Ami e járandóság felett volt, az a földesúr kizárólagos használatába került. A közös használatú területből a megművelt föld arányában részesültek a jobbágyok. Ahol sok szántóföldje volt a falunak, ott többet kapott a jobbágyközösség. Például egy faluban volt 10 egész telek, telkenként 26 holddal, megállapították, hogy egy telek után jár 2 hold erdő és 2 hold legelő az ártérből. így összesen a faluban lakók a határból kaptak 20 hold erdőt és 20 hold árteret közös használatra. Ami ezen felül volt erdő és ártér, az egészen a földesúré lett. Éppen azok a falvak, melyek a legszorosabb kapcsolatban, sokoldalúan használták ki a természeti környezetet, és nem a szántóföldi gabonatermesztésre szorítkozott megélhetésük biztosítása, kaptak legkevesebbet abból a területből, melyből éltek. A természettel való kapcsolatot korlátozta, szakította meg ez a törvény sokszázezer ember számára. (E törvény meghozatala előtt már európai gyakorlatra hivatkozva fosztották meg a köznépet a halászattól, a vizek használatától.) Az így kisajátított területeken a vízrendezések, ármentesítések és erdőirtások segítségével létrejött a magyar allodiális nagybirtok. Tehát nem véletlen, hogy az Esterházy hercegi uradalom mintegy százezer holdnyi, összefüggő allodiális birtoka a Hanságban alakult ki, melynek vízjárta területén azelőtt tucatnyi jobbágyfalu téli legelője és rétje feküdt. A XVIII. század végére volt olyan megye, melynek területén már a szántók 30-40 %-a majorsági kezelésbe került. A vízrendezések során megépített gátak, egyben a hajóvontató lovak útjául szolgáló töltésekkel betöltötték a mesterséges és természetes, a folyó vízét magas vízálláskor ki-, majd apadáskor az ártérről a folyómederbe visszavezető fokokat. Ezután, ha a víz a kezdetben ugyancsak silány gátakat áttörve kiömlött az ártérbe, már apadáskor vissza nem térhetett, és a kint maradt víz kiölte az árterek addig virágzó, változatos növényvilágát. A folyók mentén, az ártérből is élő nép ismerte a vizek járásának szeszélyeit, mindent elkövetett a rendezés megakadályozására. Könyörgő

leveleikben megjósolták „végső pusztulásukat". A rendezést végrehajtották erőszakkal is. A jobbágyok nem akartak belenyugodni hirtelen jogfosztásukba, ahol csak tehették, tovább is behajtották állataikat a földesúr erdeibe, az ártérbe vagy az abból kialakított allodiális területekre. Ezért a földesúr nemcsak őriztetni kényszerült birtokát, hanem vármegyei karhatalommal kegyetlenül eljárt az engedetlenekkel szemben. Hogy elejét vegye a számára elkülönített erdőkbe való bejárás ürügyét, sokhelyütt kivágatta az erdei gyümölcsfákat is. Madocsán például e gyümölcsfák körüli viták kapcsán össze is írták azokat 1794-ben, szerencsénkre. Ebből kiderül, hogy egy-egy jobbágygazda 20-30 öreg almafának és több száz szilvafának a termésével is rendelkezett azelőtt, ami felbecsülhetetlen, több tonnányi gyümölcsöt jelenthetett. Az úrbéri elkülönözés ellen több lázadás is kitört. A Festetich bárók csurgai uradalmában felkelt jobbágyok vezetőit a városka főterén lefejeztették 1747-ben. A Duna és Tisza szabályozását, a vízrendezéseket egyes történetírók második honfoglalásnak nevezik, mert szerintük akkor lett az Alföld közel egyharmada használhatóvá, szántóföldi művelésre alkalmassá. Az ártéri gazdálkodás értékeiről nem szólnak a tankönyvek sem. [4]

Ha áttekintjük azoknak a népcsoportoknak a sorsát, akiket leginkább érintett az ármentesítés, először is meg kell állapítanunk azt, hogy azok a magyar jobbágynép legműveltebb rétegét képezték. Például a baranyai Drávaszög, az Ormánság, vagy a Tolna-megyei Sárköz. A XV., a XVI. és XVII. században itt van a magyar műveltség központja. Innen jutottak legtöbben előbb az itáliai, majd a német egyetemekre magyar fiatalok, erről tanúskodnak az észak-olaszországi majd a wittenbergi egyetem anyakönyvei. Itt írt, tanított a XV. században Laskai Demeter, kinek kódexében maradt fenn az Ómagyar Mária siralom után a legrégebbi verses magyar imádság, és Laskai Osvát, akinek latin nyelvű prédikációit Európa-szerte olvasták. Itt volt iskola-alapító Sztárai Mihály, a magyarnyelvű zsoltárirodalom elindítója, utódja volt Szegedi Kis István. Több tucat híres reformátor, prédikátor, író, tanár származik e vidékekről, viselte ezeknek a falvaknak nevét, mint például Vörösmartí Mihály, bátai apát, híres szerzője az első, mélységekben járó önéletírásnak a XVII. század végén.

Nem használhatatlan, mocsarakban tengődő nép volt ez, hanem e szellemi nagyságokat termő táj iskolázottsága is nagyhírű volt, még a török világban is az elsők közt emlegették a vörösmarti, laskai tanodákat, ahol a diákok latinul beszélgettek - az arra utazó külföldiek ámulatára. A magas műveltségnek anyagi alapját éppen a sokszínű, vízjárta ártereken páratlan életgazdagság és a népnek azzal való bensőséges kapcsolata adta, a biofília, az életszeretet beszédes példájaként. Amikor az elkülönözés során, a fentebb említett elvek alapján éppen ezt a népet sújtották és fosztották meg a természettel való legtökéletesebb együttműködés lehetőségétől, a biofília, az életszeretet átfordult az ellenkezőjévé. Kiss Géza Ormánságról megrendítő adatokkal és felismerésekkel írt munkájával mondta ki talán a Világon először a biofília lényegét (anélkül, hogy ezt a szót, vagy fogalmat ismerhette volna), és hiányának, sérülésének tragikus következményeire ő hívta fel a figyelmet még 1937-ben. Az életgazdag környezetétől megfosztott nép jól-léte megsemmisült, és az Élet helyett a Halált választotta. Kegyetlen születéskorlátozással, a megszületettek meggyilkolásával is öngyilkossá lett a nép, kiirtotta önmagát. Annak a népi kultúrának remekei, melyeket e tájak népcsoportjaihoz

köthetünk, még az életszeretet idejében születtek meg, még a biofília rendkívüli színvonaláról tanúskodnak. Nem lehet hát véletlen, hogy éppen azok a néprajzi csoportok tűntek ki népművészetükkel, melyek öngyilkosok lettek. A magyar nyelvterület más részén is találunk erre példát: Belső-Somogy, Garam-mente, Csallóköz, vagy Erdélyben Kalotaszeg, Mezőség, a Székelyföldön Udvarhely, Marosszék, a Kis- és Nagy-Küküllő mente, ahol a közös használatú havasokat sajátították így ki a nagybirtokosok az 1872-es úgynevezett arányosítási törvénnyel. Ekkor veszett el Erdély. A keleti székek, Csík, Kászon, Gyergyó, Kézdi szék buzgó katolikusai a kivándorlást választották, a nyugati székek unitárius és református népe az önkiirtást, az egykézést, úgy, ahogy azt a dunántúliak is tették. [5] Teljesen hamis az az elterjedt nézet, hogy az ember, éppen életének fenntartása és kiteljesítése érdekében szükségszerűen rontja, pusztítja a természeti környezetet. Az ember a természet, a biodiverzitás része, elméletileg sem iktatható ki belőle. A gyakorlatban sem szabad az úgynevezett természetvédelmi területekből kitiltani az ott, az abból élő embert.

Amióta az ember megjelent a földön, ő is a bioszféra része, nem zárható ki belőle. Életvitelével, megmaradásához szükséges javak biztosításával nemcsak szegényíti, rontja a természetet, a biodiverzitást, hanem gazdagíthatja is. Éppen a régi, a szabad- és haszonelvű gondolkodás elhatalmasodása előtti hagyományos kultúrák tevékenyen emelték a biodiverzitást, az életgazdagságot. Éppen az ártéri gazdálkodás erre a legjobb példa. A fokok létesítése, karbantartása nélkül az ártér nem virágzó, gyümölcs-termő, halfogást bőségesen biztosító, dúslegelőjű kultúrtáj, hanem bűzhödő mocsár lenne, melyben minden évben a halivadék tömegesen pusztult volna el. De más példákat is tudok hozni. Például az úgynevezett legelő-erdő, fás legelő, dunántúli tájszóval a *gyóta*, melyben ritkásan, bőséges gyümölcsöt, makkot termő fák állnak a dúsfüvű legelőben. Éppen azért teremnek e fák minden esztendőben bőségesen, mert lombjukat körülsütheti a Nap. Ha az emberek minden esztendőben nem tisztítanák ki a gyótát a tüskés, legelhetetlen bokroktól, vadrózsától, kökénytől, galagonyától, bizony az pár év alatt áthatolhatatlan bozótossá lenne; vagy ha nem gondoskodnának a kiöregedett, villámsújtotta fák pótlásától, hamarosan puszta füves térré változna. A gyótában ritkásan álló fák fékezik a légmozgást, a szelek szárító hatását, amint a félárnyék is a nap bizonyos szakában védi a füvet az aszályban. A gyótákban nemcsak a jószág talál kiváló legelőt, hanem bizonyos vadmadarak is, mint a szalakóta, a búbos banka és sok más énekesmadár, melyek sem a sűrű erdőben, sem a fátlan pusztában nem élhetnek. E ligetes, ember által létrehozott formáció tulajdonképpen az, amit angol parknak nevezünk ma, de Észak-Európában ez volt azange, Laubanger stb. Már Linné, a nagy botanikus kétszáz éve felhívta a figyelmet ezeknek rendkívüli értékére és szépségére.

A természettel való kapcsolat, a biofília tehát mindig fontos része volt a hagyományos népi kultúrának. A magyar történeti és néprajzi irodalomban is számos adatot találunk arra, hogy a régi falu szervezetten is gondoskodott a természeti környezet védelméről. [6] Többek közt például a székely falutörvényekben ezeket a XVII. századtól írásba is foglalták. Nem véletlen az sem, hogy ugyanezek a törvények védték a közösség minden tagjának az egyenlő jogát az élőföld használatában. Élőföld, vagy marhaélőföld,

élés
szó szerepel még számos úrbéri régi térképen, ami azt a teret, földet jelöli, mely egy-egy közösség számára, minden tagja számára rendelkezésre állt. Senki sem ragadhatott ki ebből magának többet a mások és az életgazdagság kárára. Ahol az emberek közti egyenlőség megromlik, ahol egyesek mások kárára többet akarnak maguknak biztosítani, ott megromlik a társadalom és az életgazdagság kapcsolata is, ott sérül a biofília. Egykor a vízrendezések tették tönkre az árterek életgazdagságát, ma a vagyonos vállalkozók nagyüzeme nemcsak sok ezer egykori őstermelő, majd téesztag élőföldjét kisajátítva, gépeivel összeszántja a dűlőket, rombolja le a biodiverzitást képviselő sávokat, vegyszereivel és monokultúrájával meggyorsítja a sérülékeny magyar föld és élővilág erózióját is.

Ha biofília, az életszeretet része volt a hagyományos népi kultúrának, akkor meg kell találjuk azt is, hogy ezt a kultúrát milyen módon adta tovább, illetve milyen módon elégítette ki az ezirányú szükségletet. A hagyományos népi kultúrában minden anyagi, biológiai vagy fiziológiai emberi szükséglet kielégítése egyben az ehhez szervesen tartozó lelki, érzelmi szükségletet is kielégítette, azzal, hogy e szükséglet kielégítésnek művészi formát is adott. Művészeten átfogóan azt a formát értem most, mely a jól-lét elengedhetetlen részét, összetevőjét, a testileg-lelkileg érezhető „estetikon"-t (Marót Károly szavaival) hozza létre. Ugyancsak művészi formában neveli a néphagyomány a gyermeket az élet, az élőlény szeretetére, megbecsülésére, a vele való kapcsolat megteremtésére. Amikor a kisgyermek énekszóval köszönti a Napot, a fecskét, röpteti a katicabogarat, bíztatja a csiga-bigát, a művészet erejével szereti meg környezetének élőlényeit. Később, felnőttebb korában legbelső érzéseit az élővilág, a természet képeivel tudja csak igazán kifejezni, megfogalmazni. Erről tanúskodnak a népdalok utánozhatatlan szépségű képei is.

Biofília, életszeretet, kapcsolat az élővilággal, feltétele az emberekkel való hasonló, szeretetre épített kapcsolatnak, amit manapság demokráciának neveznek, amin a kapcsolatok igazságosságát értjük elsősorban. Tény, hogy a hagyományos népi társadalom a maga megtartó közösségeivel e kétféle kapcsolatot szétválaszthatatlanul igyekezett biztosítani. A város szabadság, szabadulás a falusi hagyományos közösség megtartó kötöttségeitől, de egyben elszakadás is az életgazdagságtól, a természettől. Történészek kimutatták, hogy a XIV. században megszaporodó kiváltságos városok életképtelenek voltak Magyarországon. Ha a faluból nem jött volna állandóan az „utánpótlás", a városok kihaltak volna. Ma Európa lakosságának több mint a fele városokban él, szabadságban és a természettől többé-kevésbé elzárva. Ma Európa eredeti lakossága gyors iramban fogy...

Forrás:

Selmeczi Kovács Attila (szerk.): Lélek és élet. Ünnepi kötet Lackovits Emőke tiszteletére.Veszprém, 2006. 134-138.

---

[1] Gowdy, JohnM.: A biodiverzitás értéke. Piacok, társadalom és ökológiai rendszerek. In:Kovász
VIII.
1-4.
szám,
Budapest, 2004. 44-73.

[2] 2 Dasgupta, P: Population, Poverty and theLocal Environment. In: Scientific American 272 (Februar) (1995).
40-45.

[3] Gowdy i.m. 59.

[4] A kérdésről bővebben: Andrásfalvy Bertalan: Duna mentenépének ártéri gazdálkodása... Tanulmányok Tolna megye történetéből
VII.
Szekszárd,
1975.

[5] Andrásfalvy Bertalan: Hagyomány és környezet. In: Az Időrostája. III. Tanulmányok Vargyas Lajos 90.
születésnapjára.

Szerk.:
Andrásfalvy
Bertalan, Domokos
Mária,
Nagy
Ilona.
Budapest. 2004. 117-138.

[6] R.Várkonyi Ágnes: Történelmi ökológia és a művelődés históriája. In:Európa híres kertje. Történelmi
ökológiai tanulmányok Magyarországról.
Szerk: R.
Várkonyi Ágnes
és Kósa
László.
Budapest. 1993.
258-282
.